

Petr Sokol: Socialisté: Třetí cesta, druhá síla

23.listopadu 2009
Přítomnost
23.11.2009

Politolog a šéfredaktor CEVRO Revue Petr Sokol publikoval v podzimním čísle časopisu Přítomnost rozsáhlou analýzu působení socialistických stran v Evropě a na úrovni evropských institucí.

Socialisté: Třetí cesta, druhá síla

Rodina evropských socialistických stran se vyznačuje několika specifiky, která ji na evropském politickém kolbišti odlišují od jejích konkurentů – zejména stran pravého středu a liberálů. Socialistický proud je jasně vymezen – jen několik málo stran měnilo v posledních desetiletích svou orientaci a opouštělo jej, nebo se k němu naopak dodatečně přidávalo.

Ve většině států funguje pouze jedna socialistická strana (tradičně s výjimkou Itálie). Socialistickou stranickou rodinu lze nepochybně označit za nejvíce homogenní stranický tábor v EU, a to zejména od sjednocení pohledu jeho jednotlivých členských stran na evropskou integraci. Přesto pochopitelně převládají národní specifika. Nejvíce levicovou západoevropskou stranou v socialistickém spektru byla podle empirických výzkumů z období před rozšířením Unie italská postkomunistická Strana demokratické levice (PDS, dnes součást Demokratické strany). Na opačném pólu se v minulosti nacházeli tehdejší italští socialisté a sociální demokraté spolu s portugalskými a rakouskými socialisty. Nepřekvapí, že nejvíce proevropskou složku socialistické rodiny tvoří tradičně nizozemská Strana práce (PvdA) a nejsilnější euroskeptici názory najdeme ve švédské a dánské socialistické straně.

Za další charakteristický znak socialistické rodiny lze považovat přítomnost jejích členů ve všech státech Evropských společenství a později Evropské unie. Socialistické strany byly ve všech starých členských zemích nepřetržitě členy národních parlamentů a s jedinou výjimkou (Irsko v letech 1984 až 1989) měly nepřetržitě i zastoupení v přímo voleném Evropském parlamentu. To je odlišovalo od evropských lidovců i liberálů, kteří v některých zemích museli své partnery s postupem času teprve hledat.

V nových členských státech se socialistickým stranám nedařilo vždy získávat zastoupení v národním parlamentu pouze v Lotyšsku, kde je levice stále spojována se sovětskou okupací a ruskou menšinou.

V Evropském parlamentu navíc chyběl v minulém funkčním období socialista z Kypru. Po volbách do EP v roce 2009 je ale socialistická frakce jedinou, v níž jsou zástupci všech 27 členských států.

Třetí cesta vs. tradicionalisté

Přesto, že socialistické strany jsou v Evropě nejvíce homogenní stranickou rodinou, samozřejmě platí, že mezi nimi najdeme určité programové rozdíly. V posledních letech se pozice jednotlivých stran v celkovém socialistickém spektru odvíjí zejména od jejich postoje k tzv. konceptu třetí cesty (*Third Way*). Třetí cesta v tomto ohledu znamená posun socialistických stran směrem k politickému středu, který se projevuje zejména ve změně přístupu k hospodářské politice. Hlavním realizátorem politiky třetí cesty se stala britská Labouristická strana po nástupu dvojice Blair-Brown do jejího čela. Blair v roce 1997 s programem třetí cesty vyhrál britské parlamentní volby a labouristé od té doby ve vládě naplňují politiku posunu do politického středu.

Z ostatních evropských socialistických stran se ke konceptu třetí cesty přihlásil explicitně zejména bývalý německý kancléř Gerhard Schroeder. Není proto náhodou, že za manifest tohoto proudu v rámci evropského socialismu je považován společný článek dvojice Blair-Schroeder z roku 1999. Otevřeně se ke třetí cestě sice hlásí právě jen britští labouristé a německá SPD, ale v praxi tento typ politiky praktikují také například politici nizozemské Strany práce (PvdA) a portugalské Socialistické strany (PS).

Naopak protipólem konceptu třetí cesty se stala Socialistická strana Francie (PS). Zejména její bývalý předseda Lionel Jospin vystupoval jako největší kritik přílišného posunu socialistů do středu.

V pomyslném středu socialistického názorového spektra potom stojí zejména skandinávské socialistické strany ze Švédska, Dánska či Finska.

Překvapivě může z dnešního pohledu znít to, že část socialistických stran by si za svou politiku v minulosti zasloužila dnes hojně užívaný přívlastek euroskeptická. Za příklad může sloužit britská Labouristická strana, která v minulých obdobích agitovala proti vstupu země do Společenství a poté dokonce za její vystoupení z ES.

Historická sociální demokracie vs. postkomunisté

Specifickou skupinu socialistických stran tvoří členové této stranické rodiny z postkomunistických zemí. Západoevropské socialistické strany se hned po pádu železné opony v roce 1989 pokusily hledat ve Střední a Východní Evropě nové partnery. Na rozdíl od stran pravice a středu byl ale start spolupráce v socialistické stranické rodině o něco pomalejší, a to zejména ze dvou důvodů. Socialistickou nálepkou totiž v postkomunistických státech přijala řada stran spojených s bývalým režimem a jeho "státostranou". Západoevropští socialisté se ovšem chtěli orientovat spíše na obnovené historické sociálnědemokratické strany. Ty ale, snad jen s výjimkou Československa (a později České republiky), podlehly v politickém boji s postkomunisty a nechaly se jimi v levé části politického spektra jednoznačně zastínit. Problematická byla spolupráce se západoevropskými socialisty také pro strany v nových demokraciích. Pojem levice tu totiž po více než čtyřicetileté nadvládě komunistů nebyl příliš oblíbený a spolupráce s něčím, co neslo přívlastek "socialistický", rozhodně neslibovala velkou popularitu.

Problémy se zejména ve druhé polovině devadesátých let podařilo překonat a socialisté v nových demokraciích se v současnosti co do volební síly i účasti na vládních koalicích vyrovnají svým kolegům ze západní části kontinentu.

Socialistické strany ve Střední a Východní Evropě můžeme členit zejména podle jejich rodokmene. První skupinu v tomto ohledu tvoří obnovené sociálnědemokratické strany, které přežily období komunistické totality v exilu či podzemí. Dnes jedinou výraznou představitelkou této skupiny v regionu zůstala Česká strana sociálnědemokratická (ČSSD). Početně malou skupinu tvoří také socialistické strany, které vznikly z části opozičního, antikomunistického hnutí. I zde ale existuje jen jeden stále relevantní představitel - polská Unie práce (UP). Do určité míry by do této skupiny bylo možné zařadit i estonskou Sociálnědemokratickou stranu (dřívější Umírněné).

Všechny ostatní socialistické strany ve středoevropském a východoevropském regionu vznikly alespoň částečně na základě původní komunistické strany a její větší či menší reformy. Typickými představiteli této skupiny jsou Spojenectví demokratické levice (SLD) z Polska, Maďarská socialistická strana (MSzP) nebo slovinští Sociální demokraté (SD). Z méně reformovaných zmiňme Bulharskou socialistickou stranu (BSP) nebo Albánskou socialistickou stranu (PSSH).

V několika státech, kde převládala levicová strana s postkomunistickým rodokmenem, se tento lídr levicového spektra rozhodl sloučit s obnovenou historickou sociální demokracií, aby získal legitimitu a vstupenku do mezinárodních socialistických organizací. Takto vznikla například Litevská sociálnědemokratická strana (LSDP) nebo Sociálnědemokratická strana (PSD) v Rumunsku. Podobný příběh prošel také slovenský Směr, který původně založil jeden z místopředsedů postkomunistické strany, aby se později nová strana spojila s původními postkomunisty i tradičními „Dubčekovskými“ sociální demokraty.

Síla stran

Socialistické strany na přelomu století sice v mnoha zemích oslabily, v průměru si ale drží svou sílu nad hranicí 30 % hlasů. Oslabení ve Skandinávii, v německy mluvících státech a v Beneluxu vykompenzoval nárůst hlasů v jihoevropských státech.

Zmínit je v této souvislosti nutné zejména historicky nejslabší výsledky socialistů v posledních parlamentních volbách v Německu a Rakousku. Stejně tak vnitřně nejednotná francouzská Socialistická strana nemůže najít recept na dlouho vládnoucí francouzskou pravici. A volební prohra se zdá neodvratná v příštích volbách ve Spojeném království i Maďarsku.

Naopak baštou socialistů se stává Pyrenejský poloostrov, kde oba socialističtí premiéři ve volbách své pozice obhájili.

Útoky z leva

Socialistické strany po roce 1989 profitovaly z oslabení komunistických stran, protože se jim podařilo získat část jejich elektorátu. S posunem některých sociálnědemokratických stran směrem ke středu ale vznikl nový fenomén, kdy část jejich voličů začaly přebírat strany nalevo od socialistů, které ale nemají čistě komunistickou identitu. V Nizozemsku Straně práce ubírá voliče stále výrazněji dříve promaoistická Socialistická strana (SP), která se přetvořila ve stranu levicového protestu. V Německu sbírá body už i na západě země Lafontainova Levice (spojení postkomunistů z bývalé NDR a bývalých sociálních demokratů, kteří odmítli Schroederovu třetí cestu). Podobně v Portugalsku se malé trockistické skupiny spojily a slaví úspěch s Levicovým blokem (BE). Ve Francii se podobně krajní, ne-komunistická levice soustřeďuje v Nové antikapitalistické strany (NPA).

Koaliční vzorce - každý s někým jiným

Rozmanitost socialistických stran se projevuje v jejich koaličním chování. Britští labouristé díky volebnímu systému koalice nepotřebují. Naopak na vytváření širokých koalic s ekologisty i komunisty je závislá vládní účast francouzských socialistů. Samostatně, ale někdy menšinově vládnou převážně socialisté ve Španělsku, Řecku a s určitými výhradami i v Portugalsku. V Beneluxu tamní socialisté nejčastěji tvoří vládu s křesťanskými demokraty. V posledním desetiletí se několikrát v tomto regionu ale objevily i tzv. fialové koalice s (modrými) liberály. Švédská i dánská sociální demokracie střídá své jednobarevné většinové vlády s menšinovým vládnutím. Finští sociální demokraté vytvářejí koalice často se středovými agrárníky. Podobnou konfiguraci koalic volí po ztrátě většiny i Norská dělnická strana.

Nejpestřejší koaliční minulost má německá SPD. Historicky vytvářela koalice s liberály, vyzkoušela už i rudo-zelenou koalici s ekologisty a v některých východoněmeckých spolkových zemích „zkouší“ rudo-rudou vládní spolupráci s postkomunisty. Dvakrát na spolkové úrovni SPD vstoupila do velké koalice. Právě velká koalice je nejčastější volbou rakouských sociálních demokratů.

V Itálii se hlavní levicové a centristické síly sjednotily do Demokratické strany a pokoušejí se, zatím v opozici, vytvořit jednotný levicový pól.

Specifická je situace v Irsku a Polsku, kde jsou socialisté až třetí nejsilnější stranou za dvěma pravicovými subjekty.

Menšina v Evropské radě

Ukazatelem, který může vhodně vykreslit sílu jednotlivých stranických rodin, a tedy i socialistů, v Evropě, je rozložení sil, v Evropské radě, kterou tvoří premiéři (a kyperský prezident) členských států EU.

Do nového tisíciletí vstupovali socialisté s většinou v Evropské radě, a to výraznou. Na přelomu let 1999 a 2000 bylo v Evropě deset socialistických premiérů a jen pět jich pocházelo ze středu a pravice evropského politického spektra.

V dubnu 2002 ztratili evropští socialisté pozici nejsilnější skupiny stran v Radě, když jejich počet premiérů klesl na šest – stejný počet jako v Radě měli středopravicoví evropští lidovci. V polovině téhož roku se pak lidovci díky změně v Nizozemsku dokonce „ujali“ vedení v poměru sedm ku pěti. A od té doby jsou socialisté stále v Radě na počet členů až druhou nejpočetnější silou.

Těsně před evropskými volbami a velkým rozšířením Unie v roce 2004 socialisté dokonce několik týdnů disponovali jen třemi z tehdy celkově 15 hlav vlád členských států. Novou sílu do žil socialistické stranické rodině nalilo rozšíření Unie. Čtyřem z deseti nových členských států předsedali socialističtí šéfové vlád a na počet hlasů (nikoli na počet členů) v Evropské radě byli socialisté po rozšíření dokonce nejsilnější. Každý stát má totiž při hlasování v Radě určitý počet hlasů a socialisté jich díky tomu, že předsedali lidnatějším státům, měli v okamžiku rozšíření 53 (za osm premiérů), zatímco evropští lidovci jen 49 (za deset premiérů).

Na podzim roku 2005 ale socialisté ztratili vládu v Polsku a post premiéra v Německu a i na počet hlasů se nejsilnější skupinou v Radě stali evropští lidovci. Socialistům se ještě dvakrát podařilo na pár měsíců lidovce v počtu hlasů předejít, ale od listopadu 2007 už socialisté zaostávají za lidovci nepřetržitě v obou ukazatelích.

Jaké je aktuální rozložení sil v nejsilnějším orgánu EU na počátku října 2009? Socialisté díky úspěchu v Řecku posílili na osm premiérů a připravili tím lidovce o většinu členů Rady, protože středopravicové uskupení oslabilo ze 14 na 13. Pro srovnání: liberálové vládnou aktuálně čtyřem členskými zeměmi a v jedné předsedá exekutivě komunistka (kyperský prezident). Poslední 27. člen Evropské rady je nestraník – český premiér Jan Fischer.

Socialistický premiér nyní stojí v čele Spojeného království, Španělska, Portugalska, Řecka, Slovinska, Slovenska, Maďarska (nestraník nominovaný socialisty) a Rakouska. Kromě toho najdeme socialistické ministry i v několika vládách, kde nedejme za hlavu úřad premiéra: nyní v Nizozemsku, Belgii a Lucembursku.

Vrátíme-li se k počtu hlasů v Evropské radě, drží lidovci nyní 193 hlasů z celkově 345, zatímco socialisté jen 113.

Evropa samozřejmě není jen EU. Připomeňme i proto, že socialisté předsedají také vládám Norska a Islandu a mají důležitou, „večnou“ roli i ve švýcarské vládě. Naopak v potenciálních kandidátských zemích na Balkáně jsou nyní socialisté spíše v defenzívě. Tamní postkomunističtí socialisté zahřívají opoziční lavice v Chorvatsku, Albánii i Makedonii. Naopak prezidentský i premiérský úřad obsadili členové socialistických stran v Srbsku i Černé Hoře.

Socialisté mají v Evropě ale ještě jednoho premiéra. Od letošního roku má socialistickou vládu také jeden z nejmenších států kontinentu – pyrenejská Andorra. V dalším mikrostátě - San Marinu - je

nyní tamní socialistická strana v opozici. Lichtenštejnsko tvoří asi jedinou evropskou zemi s rozvinutým systémem politických stran, kde socialistická strana není a nikdy nebyla v parlamentu.

Až třetí v Evropské komisi

Nominanti socialistických stran hrají tradičně významnou roli i v Evropské komisi. Z deseti dosavadních šéfů „evropské vlády“ pocházeli 3 ze socialistických stran a vláda řízená socialisty jmenovala i Romana Prodiho, který v době, kdy úřadoval v čele Komise, k socialistům ještě nepatřil.

V aktuální, dosluhující Barrosově komisi zasedá ale jen šest komisařů, kteří se hlásí k evropským socialistům. Národní vlády totiž do současné komise nominovali devět liberálů, sedm lidovců a čtyři nestraníky.

Ani Evropský parlament už nepatří socialistům

Dalším zrcadlem síly politických stran a jejich rodnin v EU je bezpochyby přímo volený Evropský parlament. Tato instituce byla dlouhodobě socialistickým hájemstvím, protože socialisté vyhráli celoevropsky první přímé volby do EP v roce 1979 a následně dokázali pozici nejsilnější frakce ve štrasburském sněmu ještě třikrát obhájit.

Až v roce 1999 poprvé nezískali socialisté nejvíce mandátů a museli se sklonit před evropskými lidovci. Od té doby se dvakrát pokusili v rozšířené Unii znovuzískat roli politického lídra v EP, ale ani jednou neuspěli. Zvláště bolestivá byla pro socialisty letošní prohra, protože před volbami očekávali, že atmosféra hospodářské krize musí nahrát právě stranám zdůrazňujícím sociální jistoty. Jenže voliči dali přednost stranám slibujícím uměřené hospodaření a socialisté na mandáty opět prohráli s lidovci - tentokrát 184 ku 265. Z jednotlivých členských států socialisté vyhráli jen v pěti a půl případech: v Dánsku, na Maltě, v Rumunsku, na Slovensku, ve Švédsku a ve francouzskojazyčné

části Belgie.

Ale i tak se socialisté udrželi jako součást neformální vládní koalice, na které se v EP domluvili s lidovci. Socialisté (pravděpodobně Němec Martin Schulz) by měli v druhé polovině pětiletého funkčního období držet post předsedy EP. Socialisté nebyli součástí „technické dohody“, jak se smlouva o rozdělení funkcí v EP jmenuje, jen v letech 1999 až 2004.

Z popisu rozložení politických sil ve všech třech hlavních institucích EU vyplývá, že socialisté jsou aktuálně ve všech ukazatelích slabší než uskupení hlavních stran pravého středu. První desetiletí nového století se, proto určitě nejeví jako éra socialistické převahy. Trendy navíc naznačují, že pokles síly socialistických stran může pokračovat. Socialisté velmi pravděpodobně zůstanou lídrem levice, ale musí se vypořádat s novou konkurencí.